

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07-03-430М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«Історичне краєзнавство»

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня за освітньо-професійною програмою 014.03
«Середня освіта (Історія)» предметної спеціальності
«Історія» денної і заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною
радою з якості ННІЕМ
Протокол № 8 від 29.01.2024 р.

Рівне – 2024

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 014.03 «Середня освіта (Історія)» предметної спеціальності «Історія» денної і заочної форм навчання. [Електронне видання] / Прищеп О. П. – Рівне : НУВГП, 2024. – 41 с.

Укладач: Прищеп О. П., д.і.н., професор кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Олексін Ю. П., д.п.н., професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»
Прищеп О. П.

© О. П. Прищеп, 2024

© НУВГП, 2024

ЗМІСТ

1. Передмова.
2. Методичні поради для роботи над дисципліною.
3. Теми семінарських занять.
4. Плани семінарських занять.
5. Теми для самостійного вивчення.
6. Завдання до самостійної роботи.
7. Індивідуальні науково-дослідні завдання.
8. Питання до підсумкового контролю.
9. Рекомендована література.
10. Інформаційні ресурси.

1. Передмова

Навчальна дисципліна «Історичне краєзнавство» є вибірковим компонентом (СВ7) Освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і складовою частиною знань, необхідних для підготовки вчителів історії для загальної середньої школи. Цей освітній компонент на прикладі одного з історико-географічних регіонів – історичної Волині закладає основи теоретичних знань та практичної діяльності здобувачів вищої освіти як дослідників історії рідного краю, а також розуміння багатогранності історичних процесів в регіональному розрізі українських земель.

Головною метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів цілісного бачення історичного краєзнавства як сукупності наукових знань і водночас форми громадського руху, а також засвоєння методологічних прийомів здобуття такого знання, послуговуючись широкою джерельною базою.

Окрім лекційних занять значна кількість годин (20 год.) відводиться семінарським заняттям як одній із базових форм навчально-виховного процесу, що сприяє активізації самостійної роботи студентів.

2. Методичні поради для роботи над навчальною дисципліною

Запропонована здобувачам вищої освіти 3 курсу предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) навчальна дисципліна пропонує поглянути на історичний розвиток Волині крізь призму знань низки спеціальних історичних дисциплін. Зокрема, зміст цього курсу охоплює проблематику і методи історико-краєзнавчих досліджень,

історію розвитку краєзнавства на Волині, історичну географію, пам'яткознавство, нумізматику і геральдику Волині.

До кожної з тем вказані питання, рекомендована література, яку потрібно опрацювати. При підготовці до семінарських занять і в ході їх проведення слід глибоко осмислити основні положення сформульованих питань з тим, щоб у подальшій роботі з учнями в середній школі широко використовувати набуті знання для популяризації минулого рідного краю.

Підготовку до семінарських занять пропонується здійснювати наступним чином:

Після уважного ознайомитися з планами занять слід переглянути конспекти лекцій по конкретній тематиці і приступити до опрацювання рекомендованої навчально-методичної і наукової літератури. Для пошуку літератури варто користуватися вказаними Інтернетресурсами, а також електронними каталогами бібліотечних закладів.

Знайомлячись із рекомендованою літературою, слід виділяти і фіксувати основні думки і положення відповідно до плану семінару. Текст виступу на семінарському занятті складається у формі доповіді, реферату, поширеного плану чи то тез. Виступ здобувача повинен бути розрахований до 8 хвилин з одного питання, а доповнення – 3-4 хвилини. Бажано не зачитувати підготовлений текст свого виступу, а проговорювати його усно. Варто також бути готовим дати оцінку виступам своїх одногрупників. Такі підходи дозволять у подальшому вільно почувати себе у ролі лектора в шкільній аудиторії чи то в інших публічних місцях.

Високим рівнем підготовки здобувача вищої освіти до семінарських занять вважається такий, коли він готується до кожного заняття, бере активну участь у їхньому проведенні у різних формах (підготовка доповіді чи

реферату, особистий виступ чи доповнення). Аби відповідь здобувача була повноцінною, він повинен вміти:

- глибоко і всебічно розкрити суть питання;
- пов'язати його із сучасністю, (обов'язково – з регіональною проблематикою);
- об'єктивно аналізувати виступи своїх однокурсників;
- робити після кожного виступу короткі висновки і узагальнення.

Раціонально організована робота студентів по підготовці до практичних занять сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу з давньої і середньовічної історії України.

3. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1.	Джерельна база історичного краєзнавства	2 год.	2
2.	Накопичення краєзнавчих знань про історію Волині (XIX – перша половина XX ст.)	2 год.	2
3.	Сучасні історико-краєзнавчі дослідження Волині	2 год.	2
4.	Історико-географічний простір середньовічної Волині	2 год.	2
5.	Волинь як історико-географічний регіон (кінець XVIII – XX ст.)	2 год.	-
6.	Давня історія Волині за археологічними джерелами	2 год.	

7.	Волинське пам'яткознавство про козацьку добу	2 год.	
8.	Пам'ятки Волині про українське державотворення ХХ ст.	2 год.	2
9.	НумізMATика Волині	2 год.	
10.	Геральдика Волині	2 год.	-
	Разом	20 год.	10 год.

4. Плани семінарських занять

Семінарське заняття № 1

Тема: Джерельна база історичного краєзнавства.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з навчальною літературою й історичними джерелами; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Класифікація історичних джерел.
2. Джерела, об'єктом вивчення яких є різні аспекти і фактура речових джерел: археологія, нумізMATика, боністика, сфрагістика, геральдика, вексилологія, фалеристика.
3. Джерела, що вивчають різні словесні джерела: джерелознавство, дипломатика, палеографія, епіграфіка, літописознавство.

4. Джерела, предметом яких є вивчення часових, просторових і кількісних показників матеріальних об'єктів чи людських спільнот: історична хронологія, історична географія, історична метрологія, історична демографія, генеалогія.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Баженов Л. В. Проблема упорядкування краєзнавчих навчальних дисциплін. *Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти*. Матеріали і документи. Київ. 24 травня 2018 р. Київ, 2018. С. 28–31.
2. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині: монографія у 2-х кн. Кн. 1. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 248 с.
3. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 2. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 214 с.
4. Верменич Я. В. Суб'єктивні межі та об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо осмислення шляхів місцевої історії. *Український історичний журнал*. 2008. Вип. 2. С. 129–144.
5. Верменич Я. В. Історична регіоналістика і краєзнавство. *Історична регіоналістика : навчальний посібник /в ідп. ред. В. А. Смолій*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 295–322.
6. Голубко В., Середяк А., Генега Р. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій. Львів, 2011. 304 с.

7. Костиця М. Ю. Національне краєзнавство: теоретико-методологічні засади та сучасна парадигма його розвитку (кінець ХХ –початок ХХІ ст.). *Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення: У 2-х тт.: Наук. зб. «Велика Волинь».* Вип. 36. Житомир : М. Косенко, 2007. Т. 1. С. 5–14.
8. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О.П. Реєнта. Вид. 2-ге, доп. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. 376 с.
9. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині : навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
10. Тронько П. П. Краєзнавство України: здобутки, і проблеми (до ІІІ з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). Київ, 2003. 125 с.
11. Уривалкін О. Історичне краєзнавство: навчальний посібник. Київ, 2020. 296 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 2

Тема: Накопичення краєзнавчих знань про історію Волині (XIX – перша половина ХХ ст.)

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: практичні завдання; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Становлення волинського краєзнавства у другій половині XIX – на початку XX ст.
  - 1.1. Представники кийівської історичної школи про історичну Волинь.
  - 1.2. Вивчення Волині місцевими краєзнавцями: М. Теодорович, А. Сендульський, В. Переговський, Л. Рафальський та ін.
  - 1.3. Перші музейні заклади на території Волині та їх пам'яткоохоронна діяльність.
  - 1.4. Діяльність Товариства дослідників Волині.
2. Краєзнавчі дослідження Волині у 20–30-х рр. XX ст.
  - 2.1. Краєзнавчі осередки Луцька міжвоєнного періоду.
  - 2.2. Якуб Гоффман – організатор краєзнавчої діяльності на Волині.
  - 2.3 Розвиток краєзнавства у Східній Волині (радянська Україна) та Західній Волині (Друга Річ Посполита) у міжвоєнний період.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 1. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 248 с.
2. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 2. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 214 с.

3. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень. Львів, 2005. 304 с.
4. Ковальський М. Етюди з історії Острога: нариси. Острог : Острозька Академія, 1998. 288 с.
5. Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. Житомир, 2001. 360 с.
6. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О.П. Реєнта. Вид. 2-ге, доп. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. 376 с.
7. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
8. Прищепя О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. Рівне : ПП ДМ, 2006. 221 с.
9. Прокопчук В.С. Під егідою Українського комітету краєзнавства. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 312 с.
10. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство : навч. посіб. Київ : Вид-во Кондор, 2011. 338 с.
11. Ярмошик І. Становлення історичного краєзнавства Волині в ХІХ – на початку ХХ ст. Житомир : Волинь, 1998. 24 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 3

Тема: Сучасні історико-краєзнавчі дослідження Волині.

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Активізація краєзнавчих досліджень в часи «хрущовської відлиги» і «горбачовської перебудови».
2. Здобутки волинського краєзнавства в українській діаспорі (друга половина ХХ ст.)
3. Внесок у дослідження Волині обласних організацій Всеукраїнського товариства краєзнавців (кінець ХХ–ХХІ ст.).
4. Здобутки сучасних краєзнавців у дослідженні історії Волині.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі колоквиуму.

Рекомендована література

1. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 1. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 248 с.
2. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 2. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 214 с.
3. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень. Львів, 2005. 304 с.
4. Онофрійчук І. Інститут дослідів Волині у Вінніпезі. *Велика Волинь: минуле і сучасне Волині*: Тези міжнародної наукової конференції. Житомир, 1993. С. 17–18.

5. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О.П. Реєнта. Вид. 2-ге, доп. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. 376 с.
6. Прищепя Б.А., Прищепя О.П. Історичне краєзнавство Волині : навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
7. Прищепя О. Міста Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія. Рівне : ПП ДМ, 2010. 287 с.
8. Прищепя О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. Рівне : ПП ДМ, 2006. 221 с.
9. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині : навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
10. Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до ІІІ з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). Київ : ПУ НАНУ, 2003.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 4

Тема: Історико-географічний простір середньовічної Волині.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда, робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Формування території Волинської землі в добу Київської Русі.
  - 1.1. Фізико-географічні складові історичної Волині.
  - 1.2. Формування території волинян у IX–X ст.
  - 1.3. Територія Волині доби Київської Русі.
2. Волинь у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.
  - 2.1. Волинь у складі Великого князівства Литовського.
  - 2.2. Входження Волині до складу Речі Посполитої: адміністративний і політичний устрій.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія і сучасність. Київ, 2001. 270 с.
2. Войтович Л. В. Волинська земля князівських часів. *Проблеми історичної географії України*. Київ : Наукова думка, 1991. С. 10–23.
3. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 114–145.
4. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992.
5. Заяць А. Є. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст. : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 582 с.
6. Історія Волині. Т. 1: Навчальний посібник /наук. ред. І. Ворончук. Київ-Харків : Видавець Олександр Савчук, 2021. 334 с.

7. Костриця М. Ю., Кондратюк Р. Ю. Основні етапи формування територіального устрою Житомирщини. *Житомирщина крізь призму століть* : науковий збірник. Житомир : Журфонд, 1997. С. 5– 8.
8. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки: У 15 т. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1998. Т. 5. 336 с.
9. Крикун М. Г. Кордони і повітовий поділ Волинського воєводства в XVI–XVIII ст. *Географічний фактор в історичному процесі*: збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1990. С. 134–145.
10. Маринич О. Україна: історико-географічні краї. *Краєзнавство*.1993. № 1. С. 8–12.
11. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
12. Прищепя Б. А., Нікольченко Ю. М. Муравицьке городище. Маріуполь : Рената, 2001. 77 с.
13. Прищепя Б. Дорогобуж на Волині у X–XIII ст. Рівне : ПП ДМ, 2011. 250 с.
14. Прищепя Б. А. Погоринські міста в X–XIII ст. Рівне : ПП Дятлик М., 2016. 297 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 5

Тема: Волинь як історико-географічний регіон (кінець XVIII – XX ст.)

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: бесіда, робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Волинська губернія у складі Російської імперії (1793–1917 рр.).
  - 1.1. Адміністративний поділ Волинської губернії.
  - 1.2. Демографічні, соціо професійні характеристики населення.
  - 1.3. Модернізаційні процеси на Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.
  - 1.4. Культурно-освітнє життя на Волині .
2. Волинське воєводство у 20–30-х рр. XX ст.
  - 2.1. Адміністративний поділ Волині у міжвоєнний період.
  - 2.2. Демографічні і соціальні характеристики населення та економічний розвиток регіону.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія і сучасність / за заг. ред. В. Г. Яцуби. Київ, 2001. 270 с.
2. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 114–145.
3. Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992.
4. Дмитрієнко М.Ф. Зміни адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми

концептуалізації. Український історичний журнал. 2003. № 6. С. 68–78; 2004. № 1. С. 43–52.

5. Ланчук Н. В. Розвиток промисловості Волинської губернії кінця XIX – початку XX століття. *Житомирищина крізь призму століть* : науковий збірник. Житомир : Журфонд, 1997. С. 30–32.

6. Маринич О. Україна: історико-географічні краї. *Краєзнавство*. 1993. № 1. С. 8–12.

7. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.

8. Франчук Є. І. Основні тенденції в розвитку промисловості Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939). *Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства*. Луцьк, 1993. С. 157–158.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 6

Тема: Давня історія Волині за археологічними джерелами.

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: аналіз історій і ситуацій; дебати; мозковий штурм.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Археологічні джерела в історико-краєзнавчих дослідженнях.
2. Кам'яний і бронзовий вік на території Волині.
3. Ранній залізний вік на території Волині.
4. Археологічні пам'ятки Волині про давніх слов'ян та добу Київської Русі.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література

1. Бондаренко Г. В. Археологія і пам'яткознавство Волині: Історіографічний огляд (друга половина XX – початок XXI ст.). *Краєзнавство*. 2006. № 1–4. С. 150–157.
2. Козак Д. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Київ : Наукова думка, 1991. 176 с.
3. Козак Д., Прищепя Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині. Київ, 2004. 235 с.
4. Кучінко М. М., Охріменко Г. В. Археологічні пам'ятки Волині. Луцьк : Вежа, 1995. 167 с.
5. Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. Київ : Наукова думка, 1976. 224 с.
6. Охріменко Г. В. Неоліт Волині. Луцьк, 1993. 119 с.
7. Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
8. Прищепя Б. А., Нікольченко Ю. М. Муравицьке городище. Маріуполь : Рената, 2001. 77 с.
9. Прищепя Б. Дорогобуж на Волині у X–XIII ст. Рівне : ПП ДМ, 2011. 250 с.

10. Прищепя Б. А. Погоринські міста в Х–ХІІІ ст. Рівне : ПП Дятлик М., 2016. 297 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 7

Тема: Волинське пам'яткознавство про козацьку добу.

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: робота з історичними джерелами; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Класифікація пам'яток історії та культури.
2. Пам'яткознавство про історію Волині козацької доби.
  - 2.1. Козацькі ватажки – вихідці з Волині: Федір і Дмитро Сангушки, Богуш Корецький, Дмитро Вишневецький.
3. Козацькі повстання Криштофа Косинського і Северина Наливайка та їх зв'язок з Волинню.
4. Волинське пам'яткознавство про битву під Берестечком (1651 р.).
5. Гайдамацький рух «Коліївщина» (1768 р.): пам'ятки історії.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестового контролю.

Рекомендована література

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні. Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
2. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст. : навчальний посібник / Телегін Д. Я., Винокур І. С., Титова О. М., Свешніков І. К. та ін. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 336 с.
3. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. Київ : Логос, 1995. 446 с.
4. Леп'явко С. Криштоф Косинський. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ : Україна, 1997. С. 210–218.
5. Леп'явко С. Семерій Наливайко. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ : Україна, 1997. С. 219–227.
6. Свешніков І. К. Битва під Берестечком. Львів : Слово, 1993. 302 с.
7. Прищепа Б. А., Прищепа О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с.
8. Тронько П. Т., Войналович В. А. Увічнена історія України. Київ : Наукова думка, 1992. 275 с.
9. Яковенко Н. Дмитро Вишневецький. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ: Україна, 1997. С. 76–84.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 8

Тема: Пам'ятки Волині про українське державотворення ХХ ст.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; діагностика знань, самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Волинське пам'яткознавство про Першу світову війну.
2. Боротьба за українську державність на волинській землі (1914–1921 рр.).
3. Події Другої світової війни та їх відбиття у монументальному літописі.
4. Увічнення пам'яті на Волині про УПА.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
2. Гатальська Н. Спадщина Липинських у Затурцях. *В'ячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна*. Київ; Філадельфія, 1994. С. 246–250.
3. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії): монографія. Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. 123 с.
4. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. Київ : Логос, 1995. 446 с.

5. Ільющин І. І. До питання про Волинську трагедію 1943 – 1944 рр. *Український історичний журнал*. 2003. № 3. С. 115–123.
6. Каліщук О. Волинь'43. Історіографічне пізнання і криве дзеркало пам'яті. Львів, 2020. 528 с.
7. Костриця М. Ю. Законотворча діяльність Михайла Грушевського на чолі Центральної Ради в Житомирі та Коростені (кінець січня – початок березня 1918 р.). *Проблеми українського державотворення: Історія і сучасність*: матеріали міжнар. наук. конф.; У 2-х т. Житомир : М. Косенко, 2007. Т. 1. С. 21–34.
8. Пам'ятки і пам'ятні історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6 / ред. О. М. Іващенко. Житомир : Полісся, 2006. 306 с.
9. Прищепя О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. Рівне, 2006. 223 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 9

Тема: Нумізматика Волині

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Нумізматичні джерела в історико-краєзнавчих дослідженнях.
2. Антична монета на Волині.
3. Грошовий обіг на Волині у середньовіччі.
4. Російські імперська фінансово-грошова система та її поширення на Волині.
5. Нумізматичні джерела Волині доби Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література

1. Бондаренко Г. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк, 1997. 222 с.
2. Ветров І., Виговський М. Національні грошові знаки України. *Київська старовина*. 1993. № 1. С. 88–93.
3. Дмитрієнко М. Ф., Лисенко О. Ю. Національна валюта України (1918–1919 рр.). *Український історичний журнал*. 1994. № 6. С. 26–41.
4. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ : Наукова думка, 1971. 174 с.
5. Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1981. 240 с.
6. Трембіцький В. Гроші на Волині 1917–1920. Літопис Волині. Вінніпег, 1971–1972. Рік X–XI. № 10–11. С. 58–65.
7. Тхоржевський Р. Й. Національні паперові гроші України. Донецьк : Аспект, 1992. 60 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу,

законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 10

Тема: Геральдика Волині.

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: опрацювання історичних джерел; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Геральдичні джерела в історико-краєзнавчих дослідженнях.
2. Основні етапи розвитку міської геральдики Волині.
3. Герби волинських міст.
4. Герби волинської шляхти.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі фронтального опитування.

Рекомендована література

1. Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів : УГТ, 1998. 192 с.
2. Гречило А., Терлецький Ю. Герби та прапори міст і сіл Рівненської області. Київ; Львів; Рівне : УГТ, 2002. 72 с.

3. Гречило А., Терлецький Ю. Сучасна символіка Костопільщини. Рівне : УГТ, 2006. 32 с.
4. Терлецький Ю. Герби Дубно (з історії рідного краю). Рівне, 1994. 31 с.
5. Однороженко О. Українська руська еліта доби Середньовіччя та раннього модерну: структура та влада. Київ : Темпора, 2011. 422 с.
6. Панченко В. Гербівник міст України. Київ; Нью-Йорк, 1996. 163 с.
7. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV–до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, переглянуте і виправл. Київ : Критика, 2008. 469 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

5. Теми для самостійного вивчення

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є основним видом засвоєння навчального матеріалу з курсу «Історичне краєзнавство» у поза аудиторний час. Її метою є вироблення навичок і вміння працювати з літературою, віднаходити головні, стрижневі аспекти проблем, що потребують твердого засвоєння, набуття здатності визначати свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій та аргументовано її обґрунтовувати.

Предметом самостійної роботи здобувачів є вивчення окремих тем навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство», написання рефератів і есе, підготовка реферативних матеріалів по важливих проблемах цієї навчальної дисципліни. Самостійна робота здобувачів

передбачає також опрацювання письмових джерел, наукових праць з окремих проблем регіональної історії, роботу з історичними мапами та контурними картами.

Самостійна робота організовується у такій бажаній послідовності:

- попереднє вивчення навчальної програми з дисципліни;
- ознайомлення з літературою по темі майбутньої лекції;
- слухання лекції, складання лекційного конспекту з подальшим його доопрацюванням;
- вивчення і аналіз рекомендованої літератури і виконання контрольних завдань;
- з'ясування питань, які виникли в процесі вивчення матеріалу, під час консультації у викладача.

Важливою формою самостійної роботи є підготовка **реферату** – кроткого викладення основних положень тієї чи іншої наукової праці чи проблеми переважно у письмовому вигляді. По суті це має бути самостійне дослідження запропонованої літератури. У тексті реферату виділяється вступ (із аргументацією актуальності теми), основна частина (із розбивкою на розділи) і висновки (тут має бути викладена власна оцінка проаналізованої літератури).

Обсяг тексту реферату – до 15 сторінок, видрукуваних на окремих аркушах паперу А-4 з відповідною нумерацією сторінок.

Рационально організована самостійна робота здобувачів вищої освіти сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство»

Основні теми навчальної дисципліни, що потребують самостійного опрацювання:

1. Сучасний стан історичного краєзнавства в Україні.
2. Розвиток історичного краєзнавства в Україні в 50–80-х рр.: здобутки і втрати.
3. Використання археологічних джерел у краєзнавчих дослідженнях.
4. Використання топонімічних джерел у краєзнавчих дослідженнях.
5. Використання нумізматичних джерел у краєзнавчих дослідженнях.
6. Проблематика історико-краєзнавчих досліджень Волині в добу незалежної України.
7. Роль бібліотек і архівних установ у сучасних краєзнавчих дослідженнях.
8. Роль музеїв у сучасних краєзнавчих дослідженнях.
9. Основні сучасні центри краєзнавчих досліджень Волині.
10. Охорона пам'яток історії та культури в сучасній Україні.
11. Розвиток міської геральдики в сучасній Україні.
12. Виявлення та наукове дослідження пам'яток Другої світової війни на території України в добу незалежної України.

6. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	год. для денної форми навч.	год. для заочн. форми навч.
1	Підготувати таблицю типологічної характеристики джерел з історичного краєзнавства Волині	7	9
2	Нанести на контурну карту територію Волині доби перебування у складі Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.)	6	9
3	Законспектувати з колективної праці «Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки)» Київ: Рідний край, 1991 сюжети про репресованих у сталінську добу дослідників історичної Волині	7	9
4	Підготувати реферативне повідомлення про етнографічні колекції Рівненського обласного краєзнавчого музею	7	9
5	Записати і письмово оформити родинні спогади про Другу світову війну для участі у диспуті	7	9
6	Складання тексту виступу «Археологічні пам'ятки Волині доби Київської Русі»	7	9
7	Законспектувати перелік основних здобутків Національної спілки краєзнавців України (Рівненської і Волинської обласних організацій) за	6	9

	опублікованими матеріалами її літопису (Літопис Національної спілки краєзнавців України: 2008–2018 рр. До 10-річчя надання Спілці краєзнавців статусу національної / за заг. ред. О. П. Реєнта. Київ: НСКУ, 2018. 500 с.) і дати оцінку їхньої діяльності у порівняльній площині.		
8	Опрацювання наукової літератури про Берестецьку битву для написання реферативного повідомлення	6	9
9	Пошук у краєзнавчому відділі Рівненської обласної наукової бібліотеки літератури про міста Волині Київської Русі та підготовка реферативного повідомлення	7	9
10	Ознайомлення з експозицією Рівненського обласного краєзнавчого музею по тематиці Другої світової війни і підготовка письмового звіту	7	9
11	Нанести на контурну карту місця розташування замків на території Волині, зведених у XV–XVII ст. і підготувати повідомлення про їх туристичні можливості	6	9
12	Скласти каталог археологічних пам'яток первісної доби басейну р. Горині за картами, поданими в навчальному посібнику Прищепа Б.А., Прищепа О. П.	7	9

	Історичне краєзнавство Волині. Рівне, 2011. С. 127, 133, 135.		
	Разом	80	108

7. Індивідуальні науково-дослідні завдання

Підготовка і захист реферату на тему: «Історико-краєзнавче дослідження села (міста, регіону)»

План

1. Вступ.
2. Основна частина
  - 2.1. Історія досліджень населеного пункту (регіону).
  - 2.2. Історія населеного пункту за писемними джерелами.
  - 2.3. Походження назви поселення, його мікротопоніміка.
  - 2.4. Характеристика пам'яток історії та культури.
  - 2.5. Характеристика музейних збірок.
  - 2.6. Історична топографія поселення.
  - 2.7. Герб поселення.
3. Висновки.
4. Список використаних джерел та літератури.

8. Питання для підсумкового контролю

1. Історичне краєзнавство як наука, його предмет і завдання.
2. Охарактеризуйте наукові методи, які застосовують в історико-краєзнавчих дослідженнях.

3. Поясніть, що означають принципи науковості, історизму, об'єктивності та всебічності в історичному краєзнавстві.
4. Охарактеризуйте основні етапи розвитку історичного краєзнавства в Україні.
5. Проаналізуйте одну із сучасних праць про історичну Волинь.
6. Назвіть групи проблем, які вивчає історичне краєзнавство.
7. Які види джерел використовуються у краєзнавчих дослідженнях.
8. Охарактеризуйте спеціальні історичні дисципліни: нумізматику, боністику, сфрагістику.
9. Охарактеризуйте спеціальні історичні дисципліни: геральдику, вексилологію, фалеристику, емблематику.
10. Поясніть доцільність використання етнографічних джерел в історико-краєзнавчих дослідженнях.
11. Охарактеризуйте спеціальні історичні дисципліни: палеографію, неографію, епіграфіку, літописознавство.
12. Охарактеризуйте спеціальні історичні дисципліни: історичну метрологію, історичну хронологію, генеалогію, історичну демографію.
13. Проаналізуйте становлення волинського краєзнавства у другій половині XIX – на початку XX ст.
14. Опишіть діяльність перших музеїв на Волині та, зокрема, музею в с. Городок Ф. Штейнгеля.
15. Дайте оцінку діяльності Товариства дослідників Волині на початку XX ст.
16. Проаналізуйте розвиток краєзнавства на Волині у 20 – 30-х рр. XX ст.
17. Дайте оцінку краєзнавчим дослідженням історичної Волині у 60-х –80-х рр. XX ст.
18. Охарактеризуйте здобутки вчених української діаспори у вивченні Волині у 50–80-х рр. XX ст.

19. Опишіть здобутки краєзнавчих досліджень історичної Волині кінця XX – початку XXI ст.
20. Племінні союзи і племінні княжіння на Волині у другій половині I тис. н.е.
21. Проаналізуйте процес формування території Волинської землі у складі Київської Русі (кінець X–XII ст.).
22. Опишіть політичні і соціально-економічні процеси на території Волинського князівства в кінці XII – на початку XIV ст.
23. Проаналізуйте виникнення та розвиток волинських міст в добу Київської Русі.
24. Проаналізуйте розвиток Волині у складі Великого князівства Литовського (1340–1569).
25. Охарактеризуйте Волинське воєводство у складі Речі Посполитої (1569–1793).
26. Опишіть процеси розвитку волинських міст у середньовіччі (XIV–XVIII ст.).
27. Проаналізуйте соціальні та економічні процеси на території Волинської губернії у складі Російської губернії (1793 –1917).
28. Волинське воєводство у складі Другої Речі Посполитої (20-ті –30-ті рр. XX ст.).
29. Сучасні територіально-адміністративні одиниці в межах історичної Волині.
30. Проаналізуйте основні етапи формування території Волині.
31. Охарактеризуйте археологічні джерела в історико-краєзнавчих дослідженнях Волині.
32. Проаналізуйте археологічну періодизацію і хронологію.
33. Опишіть пам'ятки палеоліту на території Західної Волині.

34. Опишіть пам'ятки мезоліту на території Західної Волині.
35. Опишіть неолітичні пам'ятки на території Західної Волині.
36. Охарактеризуйте археологічні культури доби енеоліту на території Західної Волині.
37. Охарактеризуйте археологічні культури бронзового віку на території Західної Волині.
38. Дайте характеристику населенню Західної Волині у ранньому залізному віці.
39. Опишіть пам'ятки ранніх слов'ян та їх сусідів на Волині в кінці I тис. до н.е. – першій половині I тис. н.е.
40. Ранні слов'яни на території Західної Волині у другій половині I тис. н.е.
41. Археологічні пам'ятки Волині доби Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX–XIVст.).
42. Запропонуйте класифікацію нерухомих пам'яток історії та культури.
43. Опишіть історичні пам'ятки козацької доби на Волині.
44. Охарактеризуйте оборонні замки Волині доби середньовіччя.
45. Опишіть пам'ятки культової архітектури на Волині доби середньовіччя.
46. Охарактеризуйте історичні пам'ятки Волині, пов'язані з життям та діяльністю визначних діячів науки та культури.
47. Подайте класифікацію історичних пам'яток Волині часів Другої світової війни.
48. Проаналізуйте пам'ятки монументального мистецтва на Волині.
49. Проаналізуйте нумізматичні джерела в історико-краєзнавчих джерелах.
50. Опишіть нумізматичні пам'ятки античної доби на Волині.

51. Опишіть нумізматичні пам'ятки Волині доби Київської русі.
52. Грошовий обіг на Волині доби середньовіччя (XIV – XVIII ст.).
53. Проаналізуйте грошовий обіг на Волині у XVIII – на початку ХХ ст.
54. Проаналізуйте грошовий обіг на Волині в добу Української революції 1917–1920 рр.
55. Сформулюйте тезу про місце геральдичних джерел в історико-краєзнавчих дослідженнях.
56. Наведіть основні правила складання гербів.
57. Проаналізуйте основні етапи розвитку міської геральдики Волині.
58. Опишіть герб м. Рівного.
59. Сформулюйте думку про роль музеїв в дослідженні минулого регіонів України.
60. Ономастика та її підрозділи (топоніміка, гідроніміка та ін.) в історико-краєзнавчих дослідженнях Волині.

9. Рекомендована література

Основна:

1. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст.: Навчальний посібник / Телегін Д. Я., Винокур І. С., Титова О. М., Свешніков І. К. та ін. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1997. 336 с.
2. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 1. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 248 с.
3. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія у 2-х кн. Кн. 2. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2003. 214 с.

4. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень. Львів, 2005. 304 с.
5. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О.П. Реєнта. Вид. 2-ге, доп. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. 376 с.
6. Прищепя Б.А., Прищепя О.П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне : ПП ДМ, 2011. 352 с. / рекомендоване Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-2212 від 18.03. 2011 р.).
7. Тронько П. П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). Київ, 2003. 125 с.
8. Уривалкін О. Історичне краєзнавство : навчальний посібник. Київ, 2020. 296 с.

Допоміжна:

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія і сучасність / за ред. В. Г Яцуби. Київ, 2001. 270 с.
2. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). Київ : Вища школа, 1995. 274 с.
3. Баженов Л.В. Проблема упорядкування краєзнавчих навчальних дисциплін. *Всеукраїнська нарада з питань викладання навчального курсу «Основи краєзнавства» у закладах вищої освіти. Матеріали і документи*. Київ. 24 травня 2018 р. Київ, 2018. С. 28–31.
4. Бондаренко Г. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк, 1997. 222 с.
5. Бондаренко Г.В. Археологія і пам'яткознавство Волині: Історіографічний огляд (друга половина XX – початок XXI ст.). *Краєзнавство*. 2006. № 1–4. С. 150–157.

6. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 114–145.
7. Верменич Я. В. Суб'єктивні межі та об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо осмислення шляхів місцевої історії. *Український історичний журнал*. 2008. Вип. 2. С. 129–144.
8. Верменич Я. В. Історична регіоналістика і краєзнавство. *Історична регіоналістика: навч. посіб.* / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 295–322.
9. Ветров І., Виговський М. Національні грошові знаки України. *Київська старовина*. 1993. № 1. С. 88–93.
10. Войтович Л. В. Волинська земля князівських часів. *Проблеми історичної географії України*. Київ : Наукова думка, 1991. С. 10–23.
11. Гатальська Н. Спадщина Липинських у Затурцях. *В'ячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна*. Київ; Філадельфія, 1994. С. 246–250.
12. Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів : УГТ, 1998. 192 с.
13. Гречило А., Терлецький Ю. Герби та прапори міст і сіл Рівненської області. Київ; Львів; Рівне : УГТ, 2002. 72 с.
14. Гречило А., Терлецький Ю. Сучасна символіка Костопільщини. Рівне : УГТ, 2006. 32 с.
15. Дем'янчук Г. С., Дем'янчук Б. Г., Дем'янчук А. Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. Київ : Просвіта, 2006. 296 с.
16. Дмитрієнко М. Ф., Лисенко О. Ю. Національна валюта України (1918–1919 рр.). *Український історичний журнал*. 1994. № 6. С. 26–41.

17. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії) : монографія. Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. 123 с.
18. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992.
19. Ільюшин І.І. До питання про Волинську трагедію 1943–1944 рр. *Український історичний журнал*. 2003. № 3. С. 115–123.
20. Історія Волині. Т. 1: Навчальний посібник /наук. ред. І. Ворончук. Київ-Харків : Видавець Олександр Савчук, 2021. 334 с.
21. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. Київ : Логос, 1995. 446 с.
22. Заяць А. Є. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 582 с.
23. Каліщук О. Волинь'43. Історіографічне пізнання і криве дзеркало пам'яті. Львів, 2020. 528 с.
24. Козак Д. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Київ : Наукова думка, 1991. 176 с.
25. Козак Д., Прищепа Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині. Київ, 2004. 235 с.
26. Костиця М. Ю., Кондратюк Р. Ю. Основні етапи формування територіального устрою Житомирщини. *Житомирщина крізь призму століть*: науковий збірник. Житомир : Журфонд, 1997. С. 5– 8.
27. Костиця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. Житомир, 2001. 360 с.
28. Костиця М. Ю. Національне краєзнавство: теоретико-методологічні засади та сучасна парадигма його розвитку (кінець ХХ –початок ХХІ ст.). *Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення: У 2-х тт.:* Наук. зб. «Велика Волинь». Вип. 36. Житомир : М. Косенко, 2007. Т. 1. С. 5–14.

29. Костриця М. Ю. Законотворча діяльність Михайла Грушевського на чолі Центральної Ради в Житомирі та Коростені (кінець січня – початок березня 1918 р.). *Проблеми українського державотворення: Історія і сучасність*: матеріали міжнар. наук. конф.; У 2-х т. Житомир: М. Косенко, 2007. Т. 1. С. 21–34.
30. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ : Наукова думка, 1971. 174 с.
31. Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1981. 240 с.
32. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. *Україна крізь віки*: У 15 т. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1998. Т. 5. 336 с.
33. Крикун М. Г. Кордони і повітовий поділ Волинського воєводства в XVI–XVIII ст. *Географічний фактор в історичному процесі*: збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1990. С. 134–145.
34. Кучінко М.М., Охріменко Г.В. Археологічні пам'ятки Волині. Луцьк : Вежа, 1995. 167 с.
35. Леп'явко С. Криштоф Косинський. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ : Україна, 1997. С. 210–218.
36. Леп'явко С. Семерій Наливайко. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ : Україна, 1997. С. 219–227.
37. Маринич О. Україна: історико-географічні краї. *Краєзнавство*. 1993. № 1. С. 8–12.
38. Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. Київ : Наукова думка, 1976. 224 с.
39. Однороженко О. Українська руська еліта доби Середньовіччя та раннього модерну: структура та влада. Київ : Темпора, 2011. 422 с.
40. Охріменко Г. В. Неоліт Волині. Луцьк, 1993. 119 с.

41. Панченко В. Гербівник міст України. Київ; Нью-Йорк, 1996. 163 с.
42. Пам'ятки і пам'ятні історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6 / ред. О. М. Іващенко. Житомир : Полісся, 2006. 306 с.
43. Прищепа Б. А., Нікольченко Ю. М. Муравицьке городище. Маріуполь: Рената, 2001. 77 с.
44. Прищепа Б. Дорогобуж на Волині у Х–ХІІІ ст. Рівне : ПП ДМ, 2011. 250 с.
45. Прищепа Б. А. Погоринські міста в Х–ХІІІ ст. Рівне : ПП Дятлик М., 2016. 297 с.
46. Прищепа О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. Рівне, 2006. 223 с.
47. Прищепа О. Міста Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія. Рівне : ПП ДМ, 2010. 287 с.
48. Прищепа О. Використання нових підходів у дослідженні міст Правобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: краєзнавчий аспект. *Роль краєзнавства у соціально-економічному і культурному розвитку регіону*: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. 10–12 жовтня 2012 р., Вінниця / Упр. культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Нац. спілка краєзнавців України, ГО «Асоц. бібліотек Вінниччини». Вінниця, 2013. С. 16–17.
49. Прищепа О. Комунікаційні практики Волинської гімназії/лицею у конструюванні освітньо-культурного середовища м. Кременця (перша чверть ХІХ ст.). *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Випуск 9. Київ. 2016/2017. С. 257–273.
50. Прищепа О. «Місця пам'яті М. Костомарова у Рівному». *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2017. № 3–4. С. 218–227.
51. Прищепа О. Використання матеріалів з історії Мізоча і Дерманя при вивченні історії Волині студентами історико-

соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету. *Дерманська та Мізоцька земля в українському та загальноєвропейському вимірі*. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. Упоряд. С. Синяк, І. Мартинчук. Дермань Друга : ФОП Ляшук А., 2018. С. 5-7.

52. Прищепа О. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.) : монографія. Рівне : М. Дятлик, 2019. 688 с.

53. Прокопчук В. С. Під егідою Українського комітету краєзнавства. Кам'янець-Подільський, Абетка-НОВА, 2004. 312 с.

54. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: навч. посіб. Київ : Вид-во Кондор, 2011. 338 с.

55. Свешніков І. К. Битва під Берестечком. Львів : Слово, 1993. 302 с.

56. Терлецький Ю. Герби Дубно (з історії рідного краю). Рівне, 1994. 31 с.

57. Трембiцький В. Гроші на Волині 1917–1920. *Літопис Волині. Вінніпег*, 1971–1972. Рік X–XI. № 10–11. С. 58–65.

58. Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). Київ : ПУ НАНУ, 2003. 112 с.

59. Тронько П. Т., Войналович В.А. Увічнена історія України. Київ : Наукова думка, 1992. 275 с.

60. Тхоржевський Р. Й. Національні паперові гроші України. Донецьк : Аспект, 1992. 60 с.

61. Яковенко Н. Дмитро Вишневецький. *Історія України в особах. Литовсько-польська доба*. Київ : Україна, 1997. С. 76–84.

62. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV–до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, переглянуте і виправл. Київ : Критика, 2008. 469.

10. Інформаційні ресурси

1. Наукова бібліотека НУВГП – м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75. URL: <http://lib.nuwm.edu.ua/>
2. Обласна наукова бібліотека – м. Рівне, вул. Олександра Борисенка, 6. URL: <http://libr.rv.ua>
3. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
4. Енциклопедія історія України. URL: <http://www.history.org.ua/?encyclop>
5. Інститут історії України НАН України. URL: <http://history.org.ua>
6. Історична Волинь. URL: <https://www.istvolyn.info/post/14>
7. Локальна історія. Мультимедійна онлайн-платформа про минуле та сучасне України. URL: <https://localhistory.org.ua/>